

HOZZÁSZÓLÁSOK DISSKUSSIONSBEITRÁGE

BUDAI AURÉL:

A RÉGI ÉS AZ ÚJ ESZTÉTIKAI PROBLÉMÁJA A BUDAI VÁRNEGYEDBEN

Magyarország történeti városközpontjai között — úgy vélem, minden kétséget kizáróan — a budai Várnegyed a legnagyobb jelentőségű. A XIII. század közepén történt megtelepüléstől kezdve folyamatos kontinuitásban él napjainkig, s ez idő alatt minden kor, minden nemzedék, a lakosság egymást váltó különböző nemzetiségű és társadalmi helyzetű rétegei, melyek kövei között éltek, alakították, építették házait. Több katasztrofális pusztulás, ostrom, tűzvész érte e sokat megélt, sokat szenvedett falakat és a romokon lassan-lassan mindig új élet sarjadt. Az 1945-ös ostrom pusztításai sem kímélték a Várat: körülbelül 30 olyan műemlékház pusztult el, amelyek korábban a városkép lényeges értékei voltak. Helyükön bántó üresség maradt vissza, amelyet a városkép harmóniájának visszaállítása érdekében mielőbb be kell tölteni.

A felszabadulás után azonban természetesen a megmaradt műemléki épületek helyreállítása volt a legelső feladat, s így a foghíjtelkek beépítésére — egyes kivételektől eltekintve — mind a mai napig még nem került sor. A kérdés 1961-ben került ismételt napirendre, amikor is a Fővárosi Műemlékfelügyelőség az év decemberében ankétot rendezett a Várnegyed foghíjbeépítésének kérdéséről, és az ankét előkészítésével megbízott szűkebb társadalmi munkabizottságban nekem jutott osztályrészül a foghíjbeépítések városképi elvi alapjainak kidolgozása, illetőleg az e tárgyban lefolyt széleskörű szakirodalmi és sajtóvita eredményeinek összegezése a gyakorlati tervezés számára.

*

A budai Várnegyed rendezési tervének elismerésre méltó munkáját jeles szakembereink csoportja több éven át folyó tevékenységgel végezte el az 50-es évek elején. És habár e rendezési tervet nagyban-egészben ma is megfelelőnek és érvényesnek kell elfogadnunk, egy lényeges pontban azonban a tervben lefektetett gondolatok fokozott átértékelésre szorulnak: ez pedig a régi és új építészet esztétikai viszonyainak kérdése!

Az 50-es évek elején Magyarországon is köztudomásúlag az archaizáló neoeklektikus stílusirányzat uralkodott, s az úgy fogta fel a ma építészetét, mint a történelmi stílusépítészet folytatóját. Ez a hamis álláspont — sajnos — mind az elméletben, mind várostervezési gyakorlatunkban még eléggé érzeti hatását.

Ezzel szemben határozottan le kell szögeznünk, hogy korunk építésze — a modern építészet — és a régi, történelmi építészet formaalkotásai

között az építészet minden formaegységében alapvető kontraszt van. A történelmi építészeti stílusok egymást követő folyamatossága után a modern építészet a társadalom és technika fejlődésének eredményeképpen az építészeti formálás teljesen új módszereit vezette be.

A régi és mai városszerkezet között — a társadalmi alap megváltozásának eredményeként — alapvető különbség van. A történelmi városokban általában a magántulajdonban levő háztelkek rendszere uralkodik; a magántelkeken felépült többé-kevésbé eltérő korú és kialakítású épületek közterület felé néző homlokzatai adják azokat a térfalakat, melyeknek egymástól való távolsága, arányai, osztoottsága, egyes elemeinek önálló értéke és egymáshoz való viszonya határozza meg végeredményben a régi városképek jellegét.

Ezzel szemben a modern városszerkezetet a közös (vagy köz-) tulajdonban levő földterület és az ezen szabadon álló, tömbszerű (tömeghatású) épületek, az azoktól független, szabadon vezetett közlekedési vonalak és a város különböző funkcióinak bizonyos széttagolása adja meg.

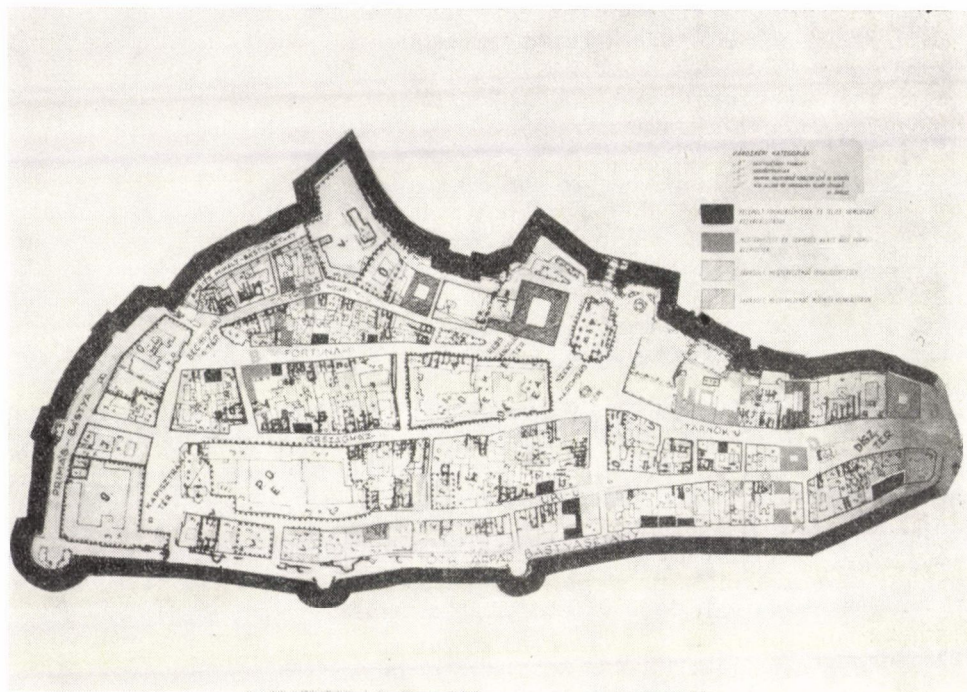
A hagyományos funkciókkal, szerkezetekkel és építési módokkal szemben a modern építészeti vas, vasbeton, üveg, műanyagok, az előgyártás és installáció felhasználásával az eddigiekhez képest lényegesen több és bonyolultabb épületfunkciót elégít ki, s ez az épületek megformálására alapvetően hat ki.

A régi és az új építészet között mutatkozó tartalmi és formai kontraszt alapvetően teszi fel számunkra a régi és új esztétikai együtt hatásának kérdését. A régi és új építészet elemeinek, egyedeinek olyanforma mellérendelése, mint az az egyes történelmi stílusok alkotásai között gyakran előfordul, korunkban feltétlenül disszonanciát eredményezne. A régi és új egymáshoz való esztétikai viszonyában ma az alapvető kérdés az, hogy egy-egy nézőpontból tekintve a „régit” vagy az „új” képezi-e a mennyiségi többletet, vagy a minőségi hangsúlyt, s ebből következik az az igény, hogy a régi és új kompozíciójának komplex hatásában vagy a régi, vagy az új forma domináljon, ezzel szemben a másik csak alárendelt, szubordinált szerepet játsszon. S ha az új dominál, az legyen minél modernebb, de ha a régi dominál, az abban mulhatatlanul szükséges új formát alá kell rendelni a réginek. Ily értelemben a budai Várnegyed foghíjépületeit is mint a régiben megjelenő újat kell felfognunk, s annak tervezését e szempontok szerint elvégeznünk.

Korunkban a Várnegyed már nem elevenen él, szerkezetében is fejlődőképes korszerű lakónegyed, mint ahogy pl. a XVIII. században még az volt, hanem a feudális társadalom polgárságának életkörülményeit tükröző, megmerevedett városszerkezetű városrész, a „régit” fogalmának kifejezője az elevenen élő, lüktető mai nagyváros közepén.

S ez a sajátos karakterisztikum, a feudális városszerkezet maradványa, mely a Várnegyed külső és belső városképeiben tükröződik, rendkívüli érték számunkra, s így nem lehet vitás, hogy a Várnegyed e karakterisztikumának a benne épülő minden új építkezést megfelelően alá kell rendelni. Foghíjak beépítése ugyanis nem az a feladat, ahol az építészeti korunk jellegzetes, vagy talán avantgárdista megoldásait mutathatja, ez inkább utólagos kiegészítése a fenntartandónak ítélt városszerkezetnek, városképnek.

A beilleszkedés mértékének azonban csak olyannak szabad lennie, hogy az új épület korát illetőleg ne hasson megtévesztően és a tudatosan vállalt alárendeltség se több, se kevesebb ne legyen, mint amennyit az adott helyen a városkép karakterisztikuma megkíván.

A budai várnegyed helyszínrajza.
Lageplan des Gestungsviertels von Buda

A Várnegyed külső és belső városképeiben jelentkező helyi jelleg karakterisztikumainak különbségei miatt a beilleszkedés igénye helyenként igen különböző. Nem lehet a Várnegyed foghíjépítkezéseit városképi, esztétikai szempontból egy kalap alá fogni; a Várnegyed különböző helyein mások és mások az esztétikai problémák, a beilleszkedés igényei. És éppen e különbözőségek teszik szükségessé, hogy a budai Várnegyed foghíjbeépítéseit több városképi kategória szerint csoportosítsuk és ezek sajátosságait kielemezve igyekezzünk a beilleszkedés módjának és mértékének igényét kategóriák szerint külön-külön meghatározni.

A Várnegyed foghíjbeépítéseinél így a következő négy városképi kategóriát állítottuk fel:

A) Bástyasétányi foghíjak, a külső városkép csorbái, beépítésük, különösen a nyugati oldalon a külső városkép hagyományos tömör zártságának visszaállítása érdekében elengedhetlen.

Ez oldalról a Várnegyed külső városképének legközelebbi nézőpontja a Vérmező Krisztina körüli oldalán van. Innen kb. fél kilométernyi távolságból egy egész házsort, 15–20 épületet fog össze szemünk egy pillantásra. Ilyen nagy távolságból a beilleszkedés igénye a magas tetővel, az arányos homlokzathosszakkal és a váltakozó párkánymagasságok betartásával már ki van elégítve, ugyanakkor e nagyléptékű kötöttségen belül kívánatos az egyes foghíjépületek tömegjátéka, loggiákkal, erkélyekkel, nagy megnyitású üveg-

felületekkel történő plasztikus megmozgatása a legkorszerűbb formai kiképzéssel. Az itt már régebben felépült archaizáló ízü épületek a városképet hátrányosan elszűrkítették, viszont a legújabbban épült modern hangvételi lakóházak már pozitív iránymutatással szolgálhatnak az e helyen építendő új épületek formai kialakítása számára.

B) Városképi kategória: a sorközfoghíjak.

Ezek képezik a Várnegyed belső városképében azon helyeket, ahol az új épületnek a legnagyobb mértékben kell alárendelődnie a régi műemléki épületek együtteséből adódó környezetnek. Az enyhén hajladozó utcákon végigmenve, egyidejűleg csak 6–8 épületet láthatunk, s az ezek egyikét képező új ház maximális beilleszkedését kell megkövetelnünk, hogy az a többi régi, egyedileg is műemléki értékű, de szerény kiképzésű és éppen az együttes hatásban rendkívüli városképi értéket képező homlokzatok összhatását kontrasztjával le ne rontsa. Az egész együttest nem zavaró olyan épületre van itt szükség, amely tömegében, tetőidomában, főpárkányvonalában, nyílásritmusában, felületképzésének anyagában, színében és plasztikájában — minden archaizálás nélkül — a többihez igazodik, azokkal harmonizál és nem kér túl hangos szót az egész együttesben, amelynek jellegét így a régi műemlékek adják meg.

Egészen más esztétikai viszonylatok állnak fenn akkor, ha egymás mellett több új épület, nagyobb, vizuálisan összefüggő beépítés kerül kivitelezésre. Ezen C) városképi kategóriában az erősen visszatartott, „semleges” épületek nagyobb mennyisége jellegtelenné, szürkivé tenné a városképet, ugyanakkor a valódi értékeket képviselő, mennyiségileg kisebbségben maradó műemléki épületek architektúráját nem engedné kellően érvényesülni.

Ezért ott, ahol egymással vizuálisan csatlakozó több új épület felépítése kerül szóba, mint pl. az Úri utca és Szentháromság utca sarkánál, a tömeg, tető, párkány homlokzataik megtartása és perforáció kötöttségei figyelembevételével a tervezőnek sokkal szabadabb keze lehet modern és saját egyéniséget kifejező homlokzat kialakítására, mint ahogy azt az Úri utca 32. számú ház magasigényű homlokzata is mutatja.

Különleges helyet foglalnak el a vári foghíjbeépítések között azok, ahol a régi jellegű tér hangsúlyos helyén kell új épületet létesíteni. Ez a D) városképi kategóriába sorolt helyzet a Várnegyed területén két helyen fordul elő, éspedig a Dísz téren a Tárnok utca és Úri utca betorkollásánál, valamint a Szentháromság téren a Szentháromság utca sarkán, a templommal szemben levő üres telken. E két helyen felépítendő épületek formai megoldása esztétikailag a legproblematisabb, ugyanakkor a legigényesebb is. Mindenesetre leszögezhetjük, hogy ez esetben is alá kell rendelni az új épület kiképzését a régi tér karakterisztikumának, tehát kívánatos megtartani a tér jellegének megfelelő párkánymagasságot, a kiülő párkány és magastető igényeit és tartózkodni kell az erős homlokzati megmozgatásoktól, nagyméretű üvegfelületektől, ugyanakkor azonban megkívánatik, hogy a homlokzat határozott egyéniségű, nemes architektúrájú legyen. A hangsúlyos elhelyezés nemes építőanyagok felhasználását és bizonyos reprezentatív — de nem archaizáló — kiképzést igényel. Bizonyossággal leszögezhetjük, hogy e két épület rendkívüli igényességű feladata a mai magyar épülettervezés színvonalának próbaköve lesz.

Új foghíjépületek tervezése a budai Várnegyedben megtisztelő, de igen nehéz feladat, s megoldása a tervezőtől nemcsak erős tervezői vénát, jóízlést,

hanem jelentős mértékben a Vár szubjektív szeretetét, alapos megismerését, építési hagyományai, műemléki értékei iránti nagy tiszteletet és önmérséklő szerénységet kíván. S minden reményünk meg lehet arra, hogy építész-társadalmunk e reprezentatív feladatát is megfelelőképpen fogja végrehajtani.

AUREL BUDAI:

DAS ÄSTHETISCHE PROBLEM DES NEUEN UND DES ALTEN
IM FESTUNGSVIERTEL VON BUDA

(Auszug)

Zwischen der Architektur unseres Zeitalters, der modernen Architektur und der Formbildungen der historischen Architektur besteht ein grundlegender Kontrast. Dies zeigt sich, von den Unterschieden der Städtekonstruktion angefangen, bis zu den verschiedenen Baukonstruktionen überall, deshalb erhebt sich in unserem Zeitalter grundsätzlich die Frage der ästhetischen Gesamtwirkung des Alten und des Neuen. Die Koordination der alten und neuen Bauformen durch herkömmliche Methoden würde eine Dissonanz ergeben, deshalb soll von je einem bestimmten Gesichtspunkt entweder die »alte« oder die »neue« Form vorherrschen, während die andere untergeordnet sein muß. Und wenn das Neue vorherrscht, soll es je moderner sein, wenn dagegen das Alte, so muß die neue Form dem Gesamtbild der alten Motive untergeordnet sein. Dieses Problem konkretisiert sich bei den, in den folgenden Jahren aufgebaut werdenden Lückengebäuden der Festung.

Das Festungsviertel ist kein entwicklungsfähiges, zeitgemäßes Wohnviertel mehr, wie es noch im XVIII. Jahrhundert war, sondern ein Ausdruck des Begriffs des »Alten« in der Mitte der lebenden Großstadt; die neuen Gebäude müssen der Stimmung des Alten sich einfügen. Diese Forderung ist jedoch in den verschiedenen Teilen des Festungsviertels immer eine andere, darum haben wir im Laufe unserer Untersuchungen mehrere stadtbildliche Kategorien festgesetzt, die wir absondert analysierten, um die Forderung der Art und Weise und des Maßes der Einfügung bestimmen zu können.

A) *Lücken der Basteipromenade* sind die Scharten des äußeren Stadtbildes. Ihr nächster Gesichtspunkt ist ungefähr $\frac{1}{2}$ Kilometer weit, von wo wir mit einem Blick 15—20 Gebäude einfangen können. Von einer so großen Entfernung aus gesehen, ist die Forderung der Einfügung durch hohe Dächer, proportionierte Längen der Fassaden und wechselnde Gesimshöhen befriedigt. Gleichzeitig wird das kraftvoll moderne Massenspiel der großen Glasflächen, Balkonen und Loggien erfordert.

B) *Reihenlücken* erfordern die größte Unterordnung der Formen des neuen Gebäudes, damit ein neues unter 6—8 alten Gebäuden nicht den Eindruck des Gesamtbildes störe. Hierher gehören solche Gebäude, die in Maße, Dachform, Hauptgesims-Linie, Rhythmus der Öffnungen, Material der Oberflächenbildung, Farbe und Plastik sich an die übrigen richten, aber trotzdem nicht archaisieren.

C) *Im Falle mehrerer, visuell zusammenhängender neuen Gebäude* ist — im Gegensatz zu den vorherigen — eine freiere, individuellere Gestaltung erwünscht, doch die Gebundenheiten der Masse, des Daches, des Gesimses, der Fassadenfläche und der Perforation sind auch hier gültig.

D) *Ein neues Gebäude an einer betonten Stelle eines Platzes von altem Charakter* zu erbauen ist die schwerste und anspruchvollste Aufgabe. Hier muß die Gestaltung des Gebäudes der Charakteristik des Platzes (Maße, Dach, Gesims) ebenfalls untergeordnet sein, gleichzeitig ist es aber erwünscht, daß das Gebäude einen bestimmten Charakter, eine repräsentative Architektur habe; deren Entwurf wird der Prüfstein der heutigen ungarischen Bauplanung werden.

Obzwar die Wissenschaft der Baugeschichte immer organisierter, immer intensiver gepflegt wird und immer mehr Werke erscheinen, zeigen sich in den theoretischen Grundlagen und in der Anschauung der Fachwissenschaft Zeichen einer Krise. Die Verbindung zwischen der Baugeschichte und der Baupraxis hat sich gelockert. Die bauhistorische

Theorie kann nicht direkt oder indirekt eine Produktionskraft werden, deshalb nimmt ihr Einfluß, ihre Rolle stufenweise ab.

Wir können den Grund der Krise in der Agonie der bürgerlichen Anschauung und in den Geburtswehen der sozialistischen auffinden. In unserem Zeitalter sind zwischen der alten und der neuen, der herkömmlichen und der modernen Baukunst anschauungstheoretische Nachhuts- und Vorhutskämpfe im Gange.‡ Eine einheitlich herrschende Anschauung gibt es noch nicht.

Wie die bürgerliche Baugeschichte, durch Erschließung und Bearbeitung der historischen Formen der eklektischen Baukunst eine unmittelbare praktische Hilfe, eine theoretische Grundlage und eine methodische Hilfe bietet — so hingegen — da das Zeitalter der Stile und -Ismen abgelaufen ist, die Verzierung aus der Mode kam und die moderne Architektur sich der Vergangenheit entgegengesetzte, wurde das unveränderte Weiterleben der bürgerlichen Architektur unzeitgemäß. Die Unzeitgemäßheit besteht: im Selbstzweck, in der vorzeitigen Abschließung der Sammlung und Wertung des historischen Materials, im Außerachtlassen der wirtschaftlichen, technischen Faktoren, in der nationalistischen Voreingenommenheit, in der humanen kulturellen Einstellung, in der ästhetischen Über-Betonung der Schönheit etc.

Die Grundlage der Modernisierung der Baugeschichte besteht in der Erkenntnis der Rolle der modernen Architektur. Wie die stilistische Baukunst ein Produkt der Klassengesellschaft war, so bedeutet die moderne Baukunst die Theorie und Praxis der Vorbereitung, Realisierung und Vollendung der neuen klassenlosen Gesellschaft — weil die Einheit, die Entwicklung der technischen und sozialen Bestreben der modernen Architektur nur durch die sozialistisch-kommunistische Gesellschaft gesichert werden kann. Wie zwischen dem alten und neuen Gesellschaftssystem, so ist auch zwischen der herkömmlichen und der modernen Architektur nicht die Identität, sondern der Unterschied entscheidend: gegenüber dem statischen Charakter der dynamische, gegenüber dem mechanischen der organische, gegenüber der humanen kulturellen Einstellung jene der realen Zivilisation etc.

Die Baugeschichte kann dann zeitgemäß werden, wenn sie die Vergangenheit der Architektur und die moderne Baukunst vom wissenschaftlichen Standpunkte aus erschließt und bearbeitet, wenn sie ihren Kenntnissen einen materialistischen und internationalen Charakter gibt.

Die Materialisation der Kenntnisse bedeutet unter anderem die Sammlung und die Bearbeitung der technischen Geschichte der Architektur und des herkömmlichen Materials der technischen Fachgegenstände, das heißt eine Verschmelzung der Baugeschichte und der Geschichte der Baukunst. Die Internationalisation der Kenntnisse bedeutet dagegen, daß die internationalen Ergebnisse, die universalen Züge, die Architektur der Welt in den Vordergrund gestellt werden sollen.

Das von der zeitgemäßen Baugeschichte gesammelte, geordnete und gewertete Material müsste nicht unmittelbar, sondern durch einen solchen neuen Wissenszweig in die Praxis eingeführt werden, der die prinzipielle Verallgemeinerung der Bau- und Architekturgeschichte, die Zusammenfassung der Architekturgeschichte und der dialektisch-materialistischen Weltanschauung erhalte. Dieser Wissenszweig würde der Architektur eine Baukunst-Ideologie, ein architektonisches Weltbild bieten, den architektonischen Fachgegenständen aber eine Theorie und Methodik.